

Citation:

J.M.M. Aler, Levensbericht K. Kuypers, in:
Jaarboek, 1990, Amsterdam, pp. 150-160

Karel Kuypers

Karel Kuypers

2 maart 1905–23 maart 1986

Op 23 maart 1986 overleed te Hilversum Prof.Dr.Mr. Karel Kuypers, sinds 1968 lid van de Afdeling Letterkunde der Akademie. Kuypers, 2 maart 1905 geboren te Rotterdam, bezocht aldaar het Marnix-Gymnasium, deed uit de 5^e klas Staatsexamen en begon op 17-jarige leeftijd zijn studie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zijn studievakken waren Klassieke Talen, Rechten en Filosofie. In beide eerstgenoemde vakken legde hij het doctoraal-examen af. Vervolgens promoveerde hij begin 1931 (nog vóór zijn 26ste verjaardag dus) eveneens aan de vU, bij Van Vollenhoven, cum laude op een kloek proefschrift, getiteld *Theorie der geschiedenis; voornamelijk met betrekking tot de cultuur*.

De classicus Kuypers had toen reeds sinds zijn twintigste Oude Talen aan het Gereformeerd Gymnasium te Amsterdam onderwezen en was in 1930 benoemd aan het Christelijk Lyceum te Bussum, waar hij tot 1951 werkzaam bleef. Tijdens zijn leraarschap zette hij evenwel de studie der wijsbegeerte voort, en wel in Duitsland, in het omineuze academie-jaar 1932/1933. In het wintersemester bezocht hij de universiteit te Hamburg. Ernst Cassirer's zoon stond er nog juist in het zenith. In het zomersemester, toen de nacht reeds gevallen was, die het zicht zo bemoeilijkte, studeerde Kuypers vervolgens te Freiburg in Breisgau. Met hoogst gemengde gevoelens beluisterde hij er Martin Heidegger, aan wiens opvatting over de verhouding van tijd en geschiedenis hij nog kort te voren in een grondige beschouwing kritische hulde had bewezen. Zij vormde in zekere zin naar thematiek en toonzetting een aanhangsel bij het proefschrift. Het was overigens de eerste studie over deze denker in Nederland, als men afziet van de boekbesprekingen die R.J.Kortmulder, eveneens in het 'Tijdschrift voor de Wijsbegeerte', had gepubliceerd. Zo'n artikel bewijst, hoe Kuypers de filosofische actualiteit op de voet volgde, zich daarin thuis voelde en er zich een eigen plaats veroverde.

De neerslag van dit studieverblijf, in Hamburg vooral, vormde de Duitse verhandeling over het teken- en woordbegrip bij Augustinus die in 1934 in boekvorm verscheen. Sindsdien getuigde een gestage stroom van artikelen in Nederlandse en buitenlandse tijdschriften en verzamelwerken van de voortgang van zijn onderzoek. Een keuze hieruit van 34 verhandelingen (ruim de helft slechts van alle publikaties toen) bezorgde hij zelf in 1968, onder de titel *Verspreide Geschriften*, in twee delen van samen 600 bladzijden. Deze reiken van 1937 tot 1966. Sindsdien voegde Kuypers nog 16 artikelen aan deze produktie toe, als laatste het in Jaarboek 1986 gepubliceerde levensbericht van het buitenlandse lid der Akademie Helmuth Plessner.

Na de taalfilosofische beschouwing over Augustinus waren er intussen in boekvorm ook nog twee Kantstudies van zijn hand verschenen: een algemeen werk in de serie Wijsgerige Monografieën van Het Wereldvenster (1966) en in de reeks Ver-

handelingen van deze Akademie in 1972 een diepgaand onderzoek naar *Kants Kunsttheorie und die Einheit der Kritik der Urteilskraft*. Bovendien verscheen in 1977 in de Winkler Prins-Bibliotheek de *Encyclopedie van de Filosofie*. Deze behelst de artikelen uit de door Kuypers verzorgde rubriek Wijsbegeerte in de 7de druk van de Grote W.P. met een aantal bijdragen van zijn eigen hand.

Enkele jaren na de publikatie van zijn Augustinus-onderzoek begon de filosoof Kuypers zijn academisch onderwijs en wel aan de universiteit van Amsterdam, waar hij in 1936 als privatdocent voor de filosofie der geesteswetenschappen toetrad tot de kring rond de leerstoel van H.J. Pos. In 1950 bereikte hij zijn bestemming, toen hij tot gewoon hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht werd benoemd. De leeropdracht luidde: Theoretische Wijsbegeerte en Geschiedenis der Wijsbegeerte na de Middeleeuwen. Deze erkenning van de betekenis van zijn veelomvattend onderzoek werd vervolgens zeer spoedig op internationaal niveau bevestigd, toen in 1953 het Institut International de Philosophie hem in zijn midden opnam.

Zijn ambt te Utrecht heeft Kuypers bekleed tot 1971, toen hij met emeritaat ging. Het instituut voor Filosofie van de Utrechtse universiteit werd door hem opgericht en geleid. Vanaf de stichting van de Centrale Interfaculteit, in 1964, was hij tot zijn emeritaat te Utrecht haar voorzitter. Ter voorziening in zijn vacature werd de leeropdracht, die hij meer dan 20 jaar alléén vervuld had, opgesplitst in twee ordinariaten en een lectoraat.

Karel Kuypers trad echter niet alleen met filosofische geschriften op de voorgrond. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij ook nog tot geheel andere taken geroepen. Deze beantwoordden niet slechts uitstekend aan zijn gaven, maar bovendien aan die innerlijke behoefte, die hem indertijd had doen besluiten, naast klassieke letteren, rechten te gaan studeren, de behoefte, naar zijn eigen woorden, zich ook van de organisatievormen in de moderne samenleving nader op de hoogte te stellen. Kortom, Kuypers was een geleerde die bereid was, te gelegener tijd het studeervertek te verlaten. Dit kwam filosoferend Nederland in 1945 wel van pas.

Terstond na de Bevrijding werden hem namelijk organisatorische taken toevertrouwd. Zo gaf hij gedurende enige decennia doeltreffend gestalte aan het filosofisch gebeuren in dit land. De lijnen waarlangs zoets als de institutionalisering daarvan bereikt wordt, springen in het oog. Men streeft dan naar een trefpunt waar actief betrokkenen met een zekere regelmaat gelegenheid vinden tot een persoonlijk gesprek, naar een tijdschrift tevens voor meer blijvende uiteenzetting en discussie in geschrifte. Daar wijsgerige bezinning, wegens haar nauwe betrokkenheid bij de wetenschapsbeoefening, vooral in onze eeuw zich steeds meer binnen universitair verband voltrekt, is het bovendien zaak, aan de voorbereidende studiën een academisch uitgangspunt te verschaffen, dat althans het aanleren van een zekere vakbekwaamheid begunstigt, in een ambiance die de dialoog van de filosofie met de wetenschap vergemakkelijkt en toch haar onafhankelijkheid, zoals haar volstrekt eigen aard dit vereist, min of meer beveiligt.

In beide eerstgenoemde opzichten (trefpunt en forum) heeft Kuypers de institutionalisering der wijsbegeerte in Nederland na de laatste wereldoorlog geconsolideerd. Voorts heeft hij op een beslissend moment bij de regeling van haar universitaire status een krachtig woord weten mee te spreken. Dit alles zij hier nog in het kort geadstrueerd.

Als gesprekscentrum bestond er sinds 1932 een neokantiaans ten doop gehouden Genootschap voor kritische filosofie dat zich in 1938 meer pluriform tot een gezelschap voor wetenschappelijke filosofie ontplooidde, toen een Werkgemeenschap voor wetenschappelijke wijsbegeerte toetrad, die zich in 1937 rond H.J. Pos gevormd had. Tot deze werkgroep behoorde ook Kuypers. Eind 1945 werd tactvol de herleving van het Genootschap onder zijn voorzitterschap bereikt. De evenwichtige samenwerking tussen een meer speculatieve en een meer scientistische vleugel kwam bijzonder fraai tot uitdrukking op de jubileumbijeenkomst in 1948, in een programma waarin Kuypers en Beth elkaar flankerden. Het werd bekroond met een redevoering van Pos, waarin deze aan het gevoelsgehalte in het filosofisch waarheidsstreven recht deed, maar er tevens onverbiddelijk de grenzen van afbakende.

De lezingen in het Genootschap vormden in beginsel jaarlijks een cyclus. Vaak verzorgde Kuypers de opening waarin hij het programma van het jaar onderbouwde met terreinverkenning en fundamentele vraagstelling. Om zijn buitengewone verdiensten werd hem bij het 50-jarig bestaan van het Genootschap het erelidmaatschap aangeboden.

De beoefenaren van de filosofie in Nederland beschikten anderzijds sinds 1907 over een algemeen, aan geen richting gebonden Tijdschrift voor Wijsbegeerte, door Bierens de Haan geleid. Met vereende krachten kon het in 1933 nog juist van de ondergang gered worden en sindsdien – tenslotte vrijwel geheel gesubsidieerd – voortbestaan als Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte (tot 1970 uiterst nominaal ook: van Psychologie). Het Genootschap had hierin zijn 'Annalen' die 1931 begonnen te lopen, als aparte afdeling ingebracht.

In 1945 werd H.J. Pos voorzitter van de redactie – hij bleef dit tot zijn zo voortijdig heengaan in 1955 en werd toen door een Commissie van redactie opgevolgd – terwijl de feitelijke gang van zaken werd toevertrouwd aan Kuypers als redactiesecretaris. Dit voor Nederland heel belangrijke filosofische orgaan leidde hij daarop tot 1969. Kort te voren hadden de 'Annalen' zich geheel in dit periodiek opgelost. Kuypers voerde niet alleen de redactie; hij bepaalde met zijn eigen bijdragen ook verregaand het gezicht van het tijdschrift: van 1945 tot 1974 publiceerde hij hier meer dan 40 artikelen. Bovendien verzorgde hij – vooral in de eerste jaren na de Bevrijding, toen er zo'n grote behoefte aan was, weer de aansluiting met het buitenland te vinden – een indrukwekkend aantal boekbesprekingen.

Nu dient nog zijn aandeel in de totstandkoming van de Centrale Interfaculteiten in het bijzonder vermeld te worden. Sinds 1931 was er steeds duidelijker in filosofisch geïnteresseerde kringen onvrede gebleken met de behuizing der Wijsbegeerte in de faculteit der Letteren. Men wenste voor haar een positie die haar in een gelijkmatiger betrekking tot *alle* faculteiten bracht. In 1940 sprak Pos – voorzover mij bekend als éérste – publiekelijk (in zijn Leidse voordrachten over Filosofie der wetenschappen) over de wenselijkheid van een Centrale Faculteit. Na de Bevrijding werd deze gedachte weer opgenomen. Dit leidde in 1963 tot de instelling van de Centrale Interfaculteit (C1). Zij verleent een eigen doctoraat, ofschoon zij een interfaculteit is. Deze wetstechnische finesse is te danken aan de interventie ten departemente van de *jurist* Kuypers.

Dat vervolgens de koortsachtige groei van die Interfaculteit het bestaansrecht van het Genootschap moest gaan bedreigen, zag Kuypers blijkens een intern memo van

1979 ook wel in: er ontstond allengs een veelheid van gesprekskringen met eigen initiatieven. En inderdaad, in 1983 werd tot opheffing besloten.

Inmiddels is de C1 in 1987 herdoopt en heet nu gewoon Faculteit der Wijsbegeerte. De intentie die eens uit het epitheton sprak – een levendig ontmoetingspunt van de wijsbegeerte met de verschillende takken van wetenschap te vormen – werd doorgaans organisatorisch toch niet waargemaakt. In de Universiteit van Amsterdam bijvoorbeeld hadden binnen de C1 alleen de Logica en de Esthetica elk een Interfacultaire Vakgroep ingericht.

Deze involutie doet natuurlijk niets af aan de grote verdienste van Karel Kuypers' inzet bij de totstandkoming van de C1. In alle drie de opzichten die hier gereleveerd werden is hij een kwart eeuw lang de centrale figuur in filosoferend Nederland geweest en heeft hierop organisatorisch zijn stempel gedrukt.

Laat ons nu enkele ogenblikken stilstaan bij de intrinsieke betekenis van dit veelomvattend en wijd verstrooid oeuvre en hiertoe van het proefschrift uitgaan. Men leert er de jonge systematicus kennen, die het werkterrein afbakt, waarheen hij een leven lang telkens weer zal terugkeren, om er nu eens deze dan weer die akker te doorploegen. Voorshands echter verkent hij het hele gebied en vraagt naar de essentie van historie, als een gebeuren van menszijn. Bij deze speurtocht blijkt hem, hoe nauw de verwevenheid van de mens, cultuur en historie is. Historiciteit is duidelijk te onderscheiden van temporaliteit zonder meer. Haar essentie ligt in traditie en hiermee is tevens de voorwaarde voor alle cultuur gegeven, in zoverre traditie continuïteit waarborgt. Cultuur – heel uitwendig te omschrijven als het geheel van de prestaties van de mens – komt aldus als eigenlijke substantie van historie naar voren.

Drie momenten zijn hierbij voor cultuur wezenlijk, daar zij het doelbewust handelen van de mens en aldus zijn prestaties bepalen: zin, waarde, norm. Om deze structuur te onderbouwen gaat de theorie zorgvuldig op de zijswijze van de mens in en verdiept zich in het de mens kenmerkende besef van zin. Hier knoopt zij geredelijk aan bij de Griekse oorsprongen der antropologie, bij de Logos als het specificum van de mens onder de levende wezens. Hiermee is het sleutelwoord voor Kuypers' levenswerk uitgesproken. Voorshands wordt zijn gehalte echter nog niet taalfilosofisch benaderd en naar de relatie van teken en betekenis gezien. – Voor haar kenschets van cultuur zal de dissertatie als uitgangspunt tevens de Polis-idee kiezen, gezien de gemeenschappelijkheid die een beschavingsvorm kenmerkt.

De vraag naar traditie als het wezen van historisch gebeuren en naar de cognitieve draagwijdte van historisch besef zal Kuypers blijvend bezighouden. De beantwoording van die vraag lag echter in 1931 niet voorgeoed vast. In zijn bijdrage 'Cultuur en Geschiedenisfilosofie' voor de ENSIE profileert zich dan ook in 1946, naast het bewarend, tevens duidelijk het *vernieuwend* vermogen van traditie. Zij bewaart, maar zij zet zich ook voort en transformeert in dit proces het bewaarde.

Hier blijft het niet bij. Als Kuypers in de Feestbundel-Dooyeweerd (1965) nog eens de zinvraag met betrekking tot de geschiedenis – niet enkel generiek, ook typologisch genuanceerd – aan de orde stelt, ziet hij *expressis verbis* op zijn proefschrift terug. Dan sluit hij aan bij de kritiek van de jubilaris, uit 1955. Die meende namelijk, dat er in de dissertatie onvoldoende aandacht was besteed aan *wat* er in overlevering wordt overgeleverd: *daden* die geschiedenis *maken*. Kuypers onderkent nu: de ontwerpende kracht van zo'n daad die nieuwe vorm en zin aan de werkelijkheid geeft,

is primair – wat overigens niet wegneemt, dat de traditie als uitgangspunt ook in háár werkzaam is, evenmin dat uit zinverléning wellicht zinontdékking spreekt.

Voor goed begrip van Kuypers' levenswerk is van belang, dat zijn proefschrift de eerste dissertatie was, die bij een der grondleggers van de Wijsbegeerte der Wetsidee werd aanvaard. De promovendus ontplooidte nochtans generlei leerstelligheid, bood ook welbewust geen geschied*filosofisch* concept. Zijn onvermoeibaar antireductionisme dat glashelder psychologisme en sociologisme ontzenuwde, is echter geheel in harmonie met de beginselen van die richting, met de inleidend (ter eigen plaatsbepaling) uitdrukkelijk aanvaarde grondgedachte namelijk, dat wetenschappelijk onderzoek een plurale orde van zijnsmodaliteiten betreft, die elk hun eigensoortige, structurele wetmatigheid bezitten. Hieruit vloeit Kuypers' affiniteit tot de realistische stroming in de fenomenologie voort, zoals deze zich bij Scheler en Hartmann als regionale ontologie in een stratificatie-model constitueert, met alle wetenschapstheoretische consequenties van dien.

Uiteraard sprak de promovendus in zijn voorwoord niet enkel tot de promotor Van Vollenhoven van zijn erkentelijkheid. In zijn genuanceerde dankwoorden wendde hij zich vervolgens ook tot andere leermeesters.

Hier treft éénmaal een ware cri de coeur. Deze betreft het onderwijs van H.J. Pos en roemt '... de betoverende wijze waarop u voortdurend door uw voorbeeld een fenomenologische acribie bepleit'. Een grondtrek van Kuypers' levensgang en denkweg treedt hier aan het licht.

In dit kader vraagt Kuypers naar het substraat van cultuur en vindt hij het in *zinebesef*, zoals dit in menszijn als zodanig ontluikt. Wie zich tot in deze elementairste bewustwording verdiept, zal niet bereid zijn, de Logos intellectualistisch te doen verschralen. Hij ziet het analytisch denken als een uitvloeijsel van het concreet menselijk besef van zin, laat het daarom 'in dienende functie' als 'articulatie van zin' gelden, verheelt echter zijn lezers anderzijds ook niet, dat er, indien men in de Rede aan het 'logische' de 'voornaamste en beheersende positie' verleent, weinig hoop bestaat, dat zij een opbouwende bijdrage tot cultuur zou kunnen leveren.

Vanuit Kuypers' eersteling laten zich nu door de jaren heen de volgende hoofdlijnen in diens filosoferen natrekken.

1. De verstrengeling van erkenning der wetenschappelijke theorievorming – waaraan vaak bewondering niet vreemd is – en nadenkelijk voorbehoud ten aanzien van de draagwijdte der intellectuele verwerking van ervaring karakteriseert voortaan Kuypers' oeuvre. Zo'n halve eeuw later schilderde hij in de reeks *Philosophische Selbstbetrachtungen* zijn eigen portret, getiteld 'Philosophie als Forschung und Hüterin der Logosidee' (1976). Het laatste woord in deze benaming grijpt terug naar de oorspronkelijke inzet van het Griekse denken. Gecombineerd met 'hoedster' straalt het een heel eigen pathos uit. Men zou dit gevoeglijk niet met het 'clean' bedrijf der logici durven associëren: een rekenkamer is geen tempel. En inderdaad begeeft Kuypers zich in dit geschrift in de contrastrijke belichting van een véélzinnige hermeneutische bewustwording (Auslegung) vol interne spanning.

Met deze grondgedachte: het kenmerkt de mens wezenlijk, dat hij zijn bestaan – zichzelf dus en zijn werkelijkheid – in taal betekenisvol uitlegt. 'Hermeneutiek' beperkt zich nu niet tot de leer van de *tekst*-interpretatie. Evenals 'taal' krijgt de term een omvattende, transcendentale strekking en als zodanig ontologische draagwijdte.

De zwevende betekenis van Logos, die immers ook 'taal' betreft (vgl. in het Nederlands 'rede') ontplooit zich hier grondig.

Dit hermeneutisch gebeuren dus ontvouwt Kuypers' zelfportret zo contrastrijk. Hier ligt de rode draad van zijn oeuvre voor het grijpen. Maar niet enkel hier, post festum. Reeds in 1966 had hij er op gewezen, hoe zich in Logos, dit 'grondwoord en dramatisch thema van het gehele wijsgerig denken ... de spanningen en tegenstellingen van het speculatieve, het streng rationele en het mystieke moment concentreren.' In 1975 schetst een van zijn laatste verhandelingen, het essay over 'Wetenschap en Wijsheid', nogmaals vergelijkbare spanningen. De beoefenaar van wetenschappelijke wijsbegeerte beleeft zijn conflict als een botsing van strevingen binnen zijn inspanning. Concreet zinbesef dwingt hem echter, deze ambivalentie van wijsbegeerte te erkennen en haar te ondergaan. Zal hij haar ook doorstaan?

Dergelijke dubbelzinnigheid was het proefschrift onder een meer specifiek culturologisch gezichtspunt ook reeds op het spoor, toen het stilstond bij de verhouding van het algemene en het bijzondere. Cultuurtheorie als zodanig zoekt naar een algemeen begrip van cultuur. Binnen elke beschaving ontwikkelen er zich echter diverse takken van cultuur, specifieke kristallisaties van zinbesef, ieder weer in eindeloos veel verbijzonderingen. Bovendien bestaan er naast en na elkaar heel verschillende cultuurkringen. Elk heeft zijn eigen signatuur die zich nog weer nationaal, llinguaal, regionaal verbijzonderd. Methodologisch eist dit in de cultuurwetenschappen complementariteit van unificatie en differentiatie. In de *ENSIE* zal Kuypers dan ook bijvoorbeeld het humanistisch cultuurbegrip als een variant van het algemeen antropologische model karakteriseren.

Scherp bleef Kuypers de grenzen zien, die aan de unificerende tendentie moeten worden gesteld. Het is een aspect van die tweestrijd in de Logos: Uit de spanning tussen unificatie en differentiatie spreekt au fond de strijd tussen generaliserende ratio (als benaming voor het principe van de intellectuele kennis) en creatieve geest.

In deze boedelscheiding binnen de Logos komt goed uit, hoe Kuypers' preoccupatie met tradities en hun gehalte primair op *geesteshistorische* processen betrokken was; óók zoals die nu eens de aanzet tot wetenschapsbeoefening, dan weer haar bekroning vormen. Geestesleven karakteriseert de autonome, historisch in traditie gegroeide cultuurgemeenschappen. Kuypers onderstreepte hierbij, hoe juist 'wijsbegeerte ten nauwste verbonden is met haar eigen geschiedenis'.

2. Wie nu zoals Kuypers er door getroffen wordt, hoe alle generaliserende analyse van de samenhang der verschijnselen in primair concrete zinervaring wortelt, zal zijn kenleer niet uitsluitend op theorievorming der wetenschappen richten. Hij zal vooral ook oog hebben voor de praktische kennis die zich als component in kundigheid manifesteert. Zo herinnert de dissertatie er reeds haar lezers aan, hoe in mensenkennis, 'een op ervaring berustende kunde', individueel gedrag als expressie naar zijn motief wordt geduid of hoe zedelijke kennis veelzins 'intuïtief en onmiddellijk' optreedt. Heet deel I der *Verspreide Geschriften* 'Mens en geschiedenis', deel II is getiteld 'Wetenschap en kunde'. Hun onderscheiding en de vraag naar hun samenhang, vormen inderdaad het andere centrale onderwerp in Kuypers' onderzoekingen. Zijn oratie van 1951 voerde niet voor niets precies deze titel. Programmatisch graaft zij een grondtrek van het westerse denken uit, die uiteindelijk tot de huidige technisering met al haar ontwrichtende gevolgen heeft geleid. De oorspronkelijke rangorde van

epistèmè en technè werd in dit proces omgedraaid. Als reactie kwam er een ideaal van 'zuivere wetenschap' op. En omgekeerd: soms fatsoeneert het technisch denkmodel de filosofische bewustwording, bijvoorbeeld in de kentheorie van het Idealisme en in de technomorfe uitleg van de werkelijkheid als een mechanisme.

3. Op deze kwesties komt Kuypers' onderzoek van de overlevering als essentie van historiciteit herhaaldelijk terug. De vierde stelling bij het proefschrift spreekt reeds duidelijk uit, welke methode hij hierbij zal gaan volgen. Want die stelling toont zijn aandacht voor 'het taalkundig en filologisch onderzoek van betekenseenheden aan de hand van woorden, woordafleringen en teksten'. De traditie der wijsgerige terminologie zal hij voortaan regelmatig onder de loupe van zulke 'historische semantiek' leggen.

Wie telkens ter plekke de betekenis van sleutelwoorden achterhaalt, benadert de quintessens van het betoog in kwestie. Men denke aan termen als 'wetenschap' of 'noodzaak' of 'kunst' en, niet te vergeten: aan 'geschiedenis' en aan 'zin'. Zij staan connotatief voortdurend onder de druk van vigerend taalgebruik en van filosofische tradities waarin zij de eigenaardigste transformaties ondergaan. Kuypers zag dan ook in historisch-semantische onderzoekingen van filosofie de gelijkwaardige partner van de systematische. Zij bereiken iets, wat hij graag met de opzienbarende restauratie van de Nachtwacht in 1947 vergeleek: zorgvuldig ontdaan van het stoffig vernis der eeuwen straalt de tekst in oorspronkelijke luister; authentieke uitleg wordt weer mogelijk.

In beide reeds hierboven vermelde Kantboeken bereikte Kuypers' oeuvre tenslotte een markant hoogtepunt van historische semantiek. De 'Wijsgerige monografie' was niet voor specialisten geschreven. Even bevattelijk als erudiet speelde het boek op een groter publiek in. Maar ook filosofen zouden er, meer dan mij gebleken is, ten eigen profijte kennis van kunnen nemen. Want de auteur koos er op heel plausibele wijze zijn standpunt in de levendige Kant-discussie die reeds tweehonderd jaar woedt – veelal over de teksten van de denker heen. Kuypers echter, een bijzonder nauwgezet lezer, verhelderde nu de kern van Kant's gedachtenwereld die met name in de Nederlandse Kant-receptie tot dusver bepaald onderbelicht gebleven was, en deed dit op een wijze die zich ook internationaal mag laten zien.

In een consistent betoog van minder dan 150 bladzijden zette hij een helder profiel van de denker neer. Bij herhaling waarschuwde hij tegen gemakzuchtige vereenzijdiging van de Kantbeschouwing. Dan isoleert men uit diens geschriften, wat met de mode van het moment strookt, men maakt het werk zogenaamd up-to-date, zonder zich verder te bekreunen om samenhang en grondmotief van het geheel. Dit leidt inderdaad tot zouteloze aanpassing aan de opinie van de bovendrijvende partij. Zo verliest die aardige voorstelling van het forum der wetenschapsbeoefening alle waarde: ara pacis ontpopt zich dan als een slachtbank der oorspronkelijkheid.

Kant tastte het verbond van metafysica en rationalisme aan. Hij bestreed anderzijds het empirisme. Tussen deze beide -ismen door komt het doorgaans veronachtzaamde grondmotief van zijn 'critische' periode te voorschijn: In hart en nieren was Kant metafysicus. Met zijn transcendentale methode bracht hij weliswaar een omwenteling teweeg, maar wekt hij tevens een eeuwenoude, rijkgeschakeerde traditie tot nieuw leven. Deze kende aan de metafysica een ereplaats toe, omdat zij als zijnsleer fundamentele vragen durft te stellen. Hier knoopt Kant aan. Kortom, Kuypers

adstrueerde, dat Kant niet met de metafysica gebroken, maar de grondslag voor haar *revisie* had gelegd! De slotbeschouwingen van de *Kritik der reinen Vernunft* geven duidelijk te verstaan, dat er andere vormen van stellige bewustwording zijn dan alleen die van de *theoretische rede*.

Deze suggesties worden in de beide volgende 'Kritiken' nader uitgewerkt. Drie-maal demonstreert Kant, telkens onder een ander aspect, de apriorische zelfwerkzaamheid van de geest, zoals deze algemeengeldigheid sticht: in categorie (theorie), in maxime (levenspraktijk), in smaak (artistieke gevoeligheid). In alle drie de genoemde sectoren van het menselijk bedrijf werpt het Criticisme licht op de toedrachten, waar zich *in* de zintuigelijk gegeven werkelijkheid (in de empirie) de intelligibele wereld doet gelden.

In het kader van deze fundamentele Kant-interpretatie analyseerde en typeerde Kuypers in 1972 de intrinsieke eenheid van gedachte in Kant's laatste Kritik, die eerst smaak-oordeel en schoonheidsbesef, vervolgens het natuurgebeuren behandelt. Die eenheid ligt in Kant's conceptie van teleologie. Kuypers' historische semantiek verhelderde de hier bedoelde eenheid van de beide delen in de *Kritik der Urteilskraft* door Kant's gebruik van de term 'kunst' in de genealogie te plaatsen, die via 'ars' op 'technè' teruggaat, op 'kunde' (dat begrip dat Kuypers steeds zo bezig hield). Sleutelformules als 'techniek der natuur' en 'natuur als kunst' worden nu op hun onderling verband doorzichtig.

Kant's schoonheidsleer die bij voorkeur het natuurschoon betreft, sluit hierbij direct aan. Hij beproeft de toepassing van het gezichtspunt der teleologie (als transcendente vooronderstelling) niet enkel op het esthetische (formele) aspect van onze ervaring met natuur, hij vraagt tevens naar de mogelijkheid van *reële* doelmatigheid in haar verschijnselen. Wie zich echter op het 'organisatorisch vermogen van de natuur' bezint zoals Kant, ziet zich genoopt, teleologie, die causaliteit-naar-ideeën, op haar beurt te funderen in een transfysicalische speculatie. Dit is een saillante trek in alle westerse metafysica geworden. Het is van groot belang, dat Kuypers dit nog eens terdege onder de aandacht heeft gebracht.

In zijn allerlaatste levensjaren had de Kant-interpretatie weer Kuypers' volle aandacht. Zij werd niet meer voltooid. Ieder die getroffen werd door rijkdom en bezonkenheid van de gepubliceerde studies, zal dit uitermate betreuren – juist in de hachelijke situatie van het huidige filosoferen.

De uitdrukkelijke wens respecterende van haar die hem gedurende bijna vijftig jaar de naaste was, heeft het voorgaande zich tot het openbare leven van de herdachte beperkt. In dier voege spiegelt dit levensbericht zich aan diens eigen ingetogenheid – en zulks te gerede, als hij deze gedragslijn zelf pleegde te volgen bij zijn herdenking van anderen, zoals in deze Akademie tweemaal het geval was.

Het adagium van de *Kritik der reinen Vernunft* luidt, de nobis ipsis silemus. Kuypers verzuimde niet, dit te vermelden: Het was hem zelf op het lijf geschreven. Meer persoonlijke getuigenissen over de omgang met hem zijn echter intussen reeds publiek geworden. Een enkele maal ook sprak Kuypers zich in het openbaar ongedwongen over laatste beweegredenen in zijn intellectuele inspanning uit. Onbeschroomd laat ik daarom nu tot slot toch tevens mijn eigen indrukken van vele jaren vriendschappelijke omgang enigermate meespreken.

Kuypers was een man van groot gezag, met het aanzien en ook wel het voorkomen van een ouderwets regent. Met uiterst verzorgde en aldus hoogst gereserveerde wellevendheid trad hij in beginsel een iegelijk tegemoet en hield zich toch zorgvuldig op afstand. Het is bepaald geen toeval, dat hij in zijn inleiding tot Kant met enige nadrukkelijkheid op deze markante trek in diens omgangsvormen gewezen heeft. Die bevielen hem kennelijk.

Zijn autoriteit berustte om te beginnen op zijn fabelachtige kennis en het gemak waarmee hij over haar beschikte. Splenderwijs ontsloot hij dan het wijdse perspectief van 25 eeuwen westerse geestesgeschiedenis. Niet echter als een collectie kostbare rariteiten, die men tentoonstelt, maar als een springlevend verleden dat ons in *eigen* worsteling om filosofische waarheid nog direct aangaat. Langs deze weg bereikte hij zijn kritisch inzicht in zogenaamde vanzelfsprekendheden en in de vluchtige leuzen van de dag. Maar ook omgekeerd: Wie zo ruim om zich heen ziet, als Kuypers deed, raakt vertrouwd met de gedachte, dat standpunten betrokken worden en in deze betrokkenheid hun betrekkelijkheden hebben. Dit behoedde zijn scherpzinnigheid voor scherpelijperij en maakte hem bij alle principiële onverzettelijkheid bereidwillig tot dialoog.

Maar Kuypers ontleende zijn gezag niet enkel aan zijn even helder als gematigd oordeel op het theoretisch vlak. Dezelfde nauwgezette zakelijkheid die zijn filosoferen kenmerkte, sprak ook uit de onvermoeibare zorgvuldigheid, de stiptheid van zijn onpartijdige, belangeloze inzet voor de zaken die hij bereid was in de letterlijke zin van het woord doeltreffend te *behartigen*. Dit kenmerkt de ware regent. Ten beste van allen regelt deze naar beste weten, wat hem wordt toevertrouwd.

Zoals nu zulke rechtschapenheid in wat afstandelijke onaandoenlijkheid placht op te treden, zo bleek in de meer vertrouwelijke omgang hartelijke warmte, alsook opgewekte gevatheid die zich aan ongedwongen scherts desnoods te buiten ging. Dan leerde men ook de enthousiaste natuurvriend kennen. Hoe kon hij van de door zijn gelijkgestemde echtgenote zo smaakvol verzorgde tuin genieten. Hoe genoeglijk was het, met hem door Gooise bossen en over heide te dwalen. Vooral bij zulke gelegenheden ontdekte men het existentiële fundament van Kuypers' theoretiserende preoccupatie. Van achter die formidabele intellectuele pantsering trad geestdriftige beweging aan de dag.

In het proefschrift klinkt zij bij herhaling duidelijk mee. Ook in zijn laatste geschriften kon Kuypers zich soms weer ietwat laten gaan. Men raadplege eens het essay over 'Probleem en Mysterie' van 1963. Nadat de spreker, zoals gewoonlijk, heel strikt deze beide begrippen onderling had afgegrensd en de wisselende lotgevallen van hun gespannen verhouding geschetst, betrok hij ook zijn eigen standpunt, en schreef het volgende: 'De wijsbegeerte heeft naar haar historische afkomst bij de Grieken filiatie zowel met het mysterie als met het probleem en heeft zich sindsdien steeds bewogen tussen de polen van beide. Het probleem wordt ontdekt, het houdt ons bezig omdat het vraagt om een oplossing. Het mysterie ontwaart men, men ervaart en beleeft het. Het fascinerende in de wijsbegeerte is het samengaan van deze twee momenten. Aan deze verbinding ontleent zij ook haar steeds hernieuwende bezieling'. Hier markeert een scherp verstand zijn grenzen, ontkomt aan verstandelijkheid en leert, eerbiedig en alert, met open vragen doordacht te leven. Zonder stemverheffing wordt hier de principiële ambivalentie der wijsbegeerte vastgesteld.

Wie nu zou menen, dat hij hiermee een vrijbrief had meegekregen voor aandoenlijkheid, las kennelijk niet goed. Maar om deze misvatting coûte que coûte uit te bannen, volgt er ten overvloede nog een zinsnede die het bovenstaande verduidelijkt en tevens een nieuwe dimensie van bezinning ontsluit: 'Het hoogste waarnaar een wijsgeer dient te streven is het bereiken van zuiverheid van begrip en oordeel, omdat dit een theoretisch en een ethisch moment insluit'.

Moge in deze belichting de herinnering aan de voorbeeldige beoefenaar der wetenschappelijke wijsbegeerte, die Karel Kuypers was, bewaard blijven. Dat is dan wel even iets anders dan 'wijsgeer van de wetenschap' te zijn. Het is heel wat méér – gelukkig maar.